

Bondtolva (gotländsk)

Inledning

Bondtolva är ett poängsticktagningsspel med målningar. Spelarna får poäng för att ha tagit flest värdekort i stick, för sista sticket och för att måla kombinationer av kung och dam i en färg. Till att börja med spelar man utan trumf, men så fort kung och dam mäls i en färg blir den färgen trumf. Den part som först når 12 poäng har vunnit partiet.

Här återges de regler som används på Näs hembygdsgård på södra Gotland. Där spelar man normalt på fyra personer i två lag. Ibland spelar även sex personer i tre lag. Nedan beskrivs först normalspelet på fyra, sedan spelet på sex.

Kortlek

Man spelar med 36 kort. Valörerna från två till fem tas bort från en vanlig kortlek.

Kortens rangordning och värde

Kortens rangordning är från högst till lägst: ess, tio, kung, dam, knekt, nio, åtta, sju och sex. Notera tiornas placering under essen. Essen och tiorna kallas *maktorer*; det gäller att ta fler än hälften av dem i stick. Om lagen tar fyra maktorer var, räknas istället ögon. Varje kung är då värd 4 ögon, varje dam 3 ögon, varje knekt 2 ögon, varje ess 1 öga och övriga kort 0 ögon. Det finns sammanlagt 40 ögon i leken.

Förberedelser

Fyra spelare placerar sig korsvis vid ett bord. De spelare som sitter mitt emot varandra bildar ett lag, och deras poäng räknas ihop. Man drar om given. Den spelare som drar lägst kort ger.

Giv

Given går liksom spelet i övrigt medurs. Spelaren till höger om givaren kuperar. Om man i förväg har kommit överens om att tillåta knackning, kan spelaren som kuperar avstå från att kupera och markera detta genom att knacka på kortleken. Givaren delar ut nio kort var. Högst tre kort i taget får delas ut. En spelare som inte har fått något kort högre än nio kan begära omgiv.

Spelet av korten

När korten har delats ut, börjar spelet av korten. Förhand spelar ut till det första sticket. Spelarna måste om möjligt följa färg. Om en spelare inte kan följa färg och en trumffärg har utsetts, måste spelaren om möjligt spela trumf. Både vid spel med och utan trumf gäller överstickstvång, vilket innebär att en spelare som kan sticka över – det vill säga ta ledningen i sticket – utan att bryta mot kravet att följa färg måste göra det. En spelare som varken har kort i den utspelade färgen eller i den eventuella trumffärgen får saka valfritt kort.

Om det finns en trumffärg och minst en trumf har spelats till sticket, vinner den som spelade det högsta trumfkortet. I annat fall vinner den som spelade det högsta kortet i den utspelade färgen. Vinnaren av ett stick spelar ut till nästa stick.

Mälning av kung och dam

Under spelets gång kan spelarna mäla kombinationer av kung och dam i samma färg. Färgen på den första kombinationen som mäls i en giv blir trumf. Att mäla kallas för att *säga upp*, och en spelare som gör den första mälningen i en giv *säger upp trumf*.

Trumf kan sägas upp av en spelare som har tagit minst ett stick och är inne, det vill säga skall spela ut till nästa stick. Spelaren måste vid detta tillfälle ha kung och dam i den aktuella färgen på handen. Om spelaren har tvingats att spela en kung eller en dam i en färg till ett stick, kan kombinationen i denna färg inte längre mälas. Notera att det inte är tillåtet för förhand att säga upp trumf före första utspelet, eftersom hen ännu inte har tagit något stick. Om ingen spelare säger upp trumf, spelas hela given i sang. Trumffärgen börjar gälla i det stick som skall spelas när mälningen görs och fortsätter att gälla i alla kvarvarande stick i given.

En spelare som är inne, men som själv inte kan eller vill säga upp trumf, får fråga sin partner om hen kan säga upp trumf. Om partnern då kan mäla kung och dam i en färg, blir den färgen trumf. Partnern får dock inte säga någonting, om hen inte blir tillfrågad.

Så fort trumf har sagts upp i en giv, får båda spelarna i det par som är inne mäla alla övriga kombinationer av kung och dam. Motsvarande gäller för det andra paret, nästa gång någon av dem kommer in. Den andra mälningen som görs i en giv kallas för *tjog*, och den tredje och fjärde mälningen kallas båda för *viv*. Den spelare som är inne behöver inte fråga sin partner om hen kan säga upp tjog eller viv, utan partnern får säga upp dem på eget initiativ. Det är tillåtet för en spelare att mäla fler än en kombination av kung och dam vid ett och samma tillfälle.

Om trumf ännu inte har sagts upp och båda spelarna i ett par har kombinationer av kung och dam som de vill mäla vid ett tillfälle när en av dem är inne, måste spelaren som är inne säga upp trumf. Det är inte tillåtet för den som spelare är inne att fråga sin partner, låta denne säga upp trumf och sedan själv säga upp tjog. Om både spelaren som är inne och hens partner mäter när trumf ännu inte har sagts upp, måste trumffärgen väljas från handen hos den spelare som är inne.

Ett lag som står på 11 poäng får inte säga upp trumf och ingen i laget får heller fråga sin partner om denne kan säga upp trumf. Om en spelare av misstag säger upp trumf eller frågar sin partner, åker paret omedelbart ner till 6 poäng. En färg som mäls i detta läge blir inte trumf och paret som gör mälningen får heller ingen pluspoäng för det.

Poäng

Paren får poäng för mål som spelarna i respektive par uppnår under sticktagningen. Att säga upp trumf ger 2 poäng och varje tjog eller viv som sägs upp ger 1 poäng. När spelet av korten är slut, räknas antalet maktorer som har tagits i stick. Det par som har flest får 1 poäng för *vunsten*. Om båda par har fyra maktorer var, räknar man antalet ögon i de tagna sticken. Det par som har flest tar då hem poängen för *vunsten*. Om båda par har tagit fyra maktorer och 20 ögon var, ges ingen poäng för *vunsten*. Det par som tog sista sticket får 1 poäng för *sistan*. – Sammanlagt kan högst 7 poäng utdelas i en giv, när

kung och dam mäls i alla fyra färger och poäng ges för vunsten. Om ingen mälning görs och vunsten är oavgjord, delas bara 1 poäng ut.

Det par som först når minst 12 poäng efter en avslutad giv vinner partiet eller *tolvan*. Om båda par har 12 poäng eller mer efter en giv, vinner det par som tog hem vunsten. Det spelar i detta fall ingen roll vilket par som tog flest poäng eller som först passerade 12 poäng.

Spel på sex personer

När sex spelare möts, spelar man i tre lag om vardera två personer. Spelarna placerar sig A, B, C, A, B och C i riktning medurs, där A, B och C står för en spelare i respektive lag. Spelarna får sex kort var. Om två lag delar förstaplatsen i värdekort med lika många maktorer och lika många ögon, delas ingen poäng för vunsten ut. Spelet går i övrigt till som vid spel på fyra.

Tävlingar

Vid tävlingar brukar paren mötas i tre tolvor.

Källor

1. Regelverk för bondtolva. Tryckt blad med spelreglerna som används på Näs hembygdsgrd.
2. Telefonsamtal med Jörgen Sigsarve, Havdhem, den 29 september 2022.

